

La Llecuna plaza del Oli n.º 10- Eloy

La Llecuna entrada al portal del guarreta n.º 8- Eloy

L'ESCOLA PÚBLICA A LA LLACUNA DURANT EL SEGLE XIX

JOSEP TORELLÓ I JUNYENT

El segle XIX ens aporta un interès progressiu per a la instrucció popular, seguint opinions il·lustrades del segle anterior. L'ensenyament es considera, a partir d'aquell moment, com un factor de progrés col·lectiu, posat en pràctica especialment a partir de la Revolució Francesa amb l'establiment de l'escola pública.

A partir d'aquestes premisses hem d'entendre la figura del mestre d'escola en viles i pobles catalans similars a la Llacuna (Anoia), i ja des de principi del segle XIX, com un funcionari més dintre de la reduïda administració municipal. El mestre satisfà aquesta demanda popular, sovint amb dedicació parcial, destinada a combatre l'analfabetisme i permetre *anar a estudi* a àmplies capes de població infantil, en principi masculina.

En el cas del municipi llacunenc, el nostre primer mestre del segle XIX es diu Josep Tarrida i Domènech, un xicot casat al poble l'any 1804 amb Maria Batet i Busquet, implicat en feines de l'ajuntament ja des de la guerra del Francès. Primer com a responsable de la botiga de queviures del municipi l'any 1809, «*per servir al Ajuntam.t de Escrivà (...) i de cuidar del Relotge*», l'any 1812. Dos anys més tard hi afegeix la feina de mestre d'escola, encara que sigui per poc temps, amb un sou global que ronda les 200 lliures l'any.

Més enllà del fet puntual de tenir un home instruït al poble i disposat a col·laborar en tasques d'ensenyament, hem d'observar un tarannà i una mentalitat propícia a mantenir aquest empleat, o diguem-ne funcionari. Així, la dimissió del mestre

i secretari Tarrida, probablement més lligada al desgavell dels comptes del municipi que a l'estricta labor docent, provoca una reacció popular immediata i contundent. Cal convocar els llacunencs el diumenge «*al exir de la missa matinal*». Així, reunits «*la major part de los individuos de la pnt. Vila y terme s'acorda fiar sobre los bienes de los particulares de esta Villa, para el pago del Maestro de primeras letras (...) tots unánimes y conformes donaren son consentiment y aceptaren sobre si y sos bens y prometeren pagar perpetuam dita imposició de la sobredita cantitat de 125 l. annualment junt ab unas modicas pesadas li faran lo cumplim. de 200 l. annuals*».

No sabem si tanta unanimitat té efecte immediat en la recerca del desitjat docent però tenim constància, tres anys més tard, de la contractació, per part del consistori entrant, de Josep Vilardell, que tant ens serveix «*per mestre de miñons i per escriva de la vila y terma y lo llogam per lo temps de nostre empleo fins noba eleció. Se li pagará 42 lliures per la secretaria i 40 ll. per mestre (...) cada cap de mes y aixís seguidament*».

I si en marxa un, se'n busca un altre. L'any 1821 és Joan Sans, subtingent agregat a l'E.M. de Barcelona qui sol·licita la plaça «*con la dotacion de ciento ochenta libras anuales*» i que exercirà a la vegada la feina de secretari. Dos anys més tard s'accepta la proposta de Joan Casellas per a la mateixa feina, remunerada amb 200 lliures, a repartir entre l'Ajuntament i l'eventual alumnat. L'any 1828, el «*mestra de minyons*» es diu Narcís

Viñas i, en les condicions del seu contracte, a més de les 40 lliures «*asignadas per lo govern*» s'especifica també el cobrament mensual per part dels pares dels alumnes, ara ja distribuïts en dos nivells: «*los de primeras letras*» i «*los de contas*». Després vindrà Josep Aguilera i Barceló i, possiblement, alguns altres fins arribar al jove vilafranquí Josep Trens i Baltà l'any 1844.

El mestre Trens fa una llarga estada a la Llacuna, fins a la dècada dels 90. Es tracta d'un xicot encara solter, de 27 anys, amb títol des de febrer de 1843, practicant també d'apotecari i que es fa càrrec dels 21 nens que cursen el grau elemental i que paguen 5 rals al mes els uns i 2 rals els altres, és a dir, repartits en dos nivells, fins arribar als 1800 rals l'any que cobreix l'Ajuntament. L'escola no té un edifici propi i no es troba millor solució que fer servir com a aula la mateixa *Sala Capitolar* municipal, tocant a l'església i al portal d'en Garreta on no viu el mestre.

En un lloc o en un altre, sempre dintre d'una palesa precarietat de mitjans, l'any 1857 el govern *moderado* de torn de la jove Isabel II implanta l'anomenada *Ley de Instrucción Pública*, més coneguda com a *Ley Moyano*, que marcarà les etapes i nivells escolars espanyols, tant masculí com femení, després d'alguns intents poc elaborats i gens reeixits presentats per altres governs durant el segle.

LES DUES ESCOLES

Sabem que, a la Llacuna, és el tot just casat Josep Trens qui s'encarrega de posar en pràctica l'actualitzat sistema educatiu per als nens, mentre que desconeixem el nom de la primera mestra de nenes i quan ens arriba. Sigui qui sigui, i durant aquests primers anys, la seva feina està sotmesa a una incertesa laboral manifesta: durant l'any 1859, el consistori presidit pel veterà Joan Alari escatima tant com pot i decideix «*librarse de la carga de una maestra de niñas por absoluta falta de recursos*». De fet, l'escola de nenes no té el material indispensable

per al seu funcionament durant els anys immediats i aquesta carència no facilita l'estada al poble de les mestres. És el cas de Magdalena Dolcet, natural de Piera, nomenada pel rector de la Universitat amb un sou de 2200 lliures l'any, que, a final de setembre de 1862, decideix prendre possessió de la plaça de la Llacuna «*cuando tengan los enseres más necesarios*», però quan els estris arriben la mestra ja no hi és: se n'ha anat a Masquefa. En qualsevol cas, el nombre d'alumnes ha de ser forçosament reduït si només es compra «*una mesa larga para escribir y coser con seis tinteros*», una pissarra, una campaneta i quatre cadires, «*un libro rayado para asientos, un legajo de listas de asistencia, una docena de cuadros*» per ensenyar a escriure i «*3 cartelones*», un d'abecedari i dos de síl·labes.

La minsa dotació no sembla suficient per atreure la instal·lació al poble de successives aspirants a la plaça de mestra, quan no hi ha ni tan sols un local propi i s'ha anat encabint l'escola en diferents domicilis de regidors fins a trobar un espai adequat. El local triat és una casa que Marc Vallès i Martí té a la plaça de l'Oli —actualment plaça Formico—, que lloga per 320 rals a l'any i que és condicionada pel paleta Pere Muntaner, igualadí de naixement, i pel fuster llacunenc Josep Busquet. Un i altre han de fer habitable pràcticament tota la casa: si el paleta hi ha de posar força guix, calç i canyís, el fuster assegura l'edificació amb cinc bigues, bastiments, finestres, portes, panys... En el mateix edifici s'hi ubica un habitatge per a la mestra amb certes condicions: fogons, comuna, vidriera i enrajolat. Tot fet sota la supervisió de la *Junta de 1ª Enseñanza* local, presidida habitualment per l'alcalde i en la qual participen també el capellà, un regidor i tres pares de família, sempre pendents del visticplau de les autoritats provincials, l'inspector d'ensenyament o, en darrera instància, el governador civil.

L'estabilitat i continuïtat acadèmica per a les nenes no arriba pròpiament fins a l'any 1866, quan l'alcalde Joan Alegret informa sobre el nomenament com a mestra d'«*una hermana terciaria dominica*», Josepa Espadaler, i es demana comprar

«*todo el mueblaje de la casa*». La *Crónica* de les mateixes monges ens explica així la seva arribada a la Llacuna acompanyades del fundador de l'ordre, pare Francesc Coll i Guitart:

«*El padre Coll, en la plenitud de sus facultades, dispuso que la entrada de las Hermanas revistiese gran solemnidad. La población por su parte no necesitaba estímulo, pues adelantándose a sus deseos, salió en procesión a las afueras de la población a recibir a las suspiradas Hermanas. Llegaron estas el 19 de abril de 1866, habiendo tenido la dicha de ser acompañadas y presentadas desde el púlpito por el P. Coll. Con este motivo se produjeron escenas tiernas y a la par consoladoras*».

Amb aquesta *hermana* s'inicia també un període ininterromput de docència de les religioses dominiques a la Llacuna que dura una setantena d'anys, fins al 1933. Les successives mestres monges s'instal·len al poble, paradoxalment, com a titulars de l'escola pública, no privada, del terme.

Així doncs, acabem la dècada dels 60 amb dos professionals plenament establerts al poble, amb garantia de continuïtat. Cap a final de curs, un i altre presenten a l'esmentada *Junta* el pressupost per al curs vinent i, en el cas de l'any acadèmic 69/70, el document elaborat ens permet conèixer en detall altres característiques de les aules, el material que s'hi utilitza i les matèries que s'hi imparteixen.

Pel que fa a l'escola de nens, presumiblement establerta encara a la sala de reunions del consistori, és un espai sense enrajolar que cal escombrar diàriament i regar per no fer pols. Per això els càntrirs i «*la regadora de hojalata*» hi són indispensables. L'aula té la taula i la cadira del mestre, un crucifix, un termòmetre i una campaneta de mà. Els alumnes estan distribuïts en 5 bancs amb espatllera, amb 5 pissarres de fusta i 6 «*pizarritas de piedras*» més rudimentàries. Per fer un aprenentatge més visual i pràctic hi ha «*25 cuadros con cristales para muestras de escritura, una colección de pesas y medidas métricas*», un *mapa mundi* i un d'Espanya.

Els alumnes fan servir plomes per escriure, 20 tinters de plom i, si cal, un compàs de fusta. El material bàsic per als més petits són presumiblement els 12 *silabarios*, mentre que els més grans aprenen les assignatures bàsiques: *Escritura*, a més de Gramàtica amb el *Compendio de la Real Academia* i *Lectura* amb temàtica variada com *El Amigo de los Niños*, la *Guia Artesano* (potser una iniciació al treball manual), les *Fábulas* de Samaniego i les *Maravillas y riquezas de la Tierra*. Entre les matèries comunes, la Religió s'ensenya amb el *Catecismo Histórico*, també *Aritmética*, *Geografía* i el *Resumen de Historia de España*. Com a matèries més específiques, els nens, no les nenes, cursen *Agricultura, Industria y Comercio* i a més *Geometría y Dibujo Lineal*. Un al·licient complementari per als bons estudiants són els vuit escuts destinats a «*premios para exámenes*» que es donen cada curs, però en desconeixem la distribució.

Si observem amb detall els comptes presentats, l'escola dels nens sembla prou solvent durant aquests cursos i es permet incloure també una partida destinada a llibres i materials per als pobres. En concret, el romanent de 1869 és de 430 escuts que es pensen invertir en la compra d'«*un tablero contador de enteros y decimales y series de láminas para la enseñanza intuitiva de la Historia Sagrada, colocadas en marcos con cristales para su mejor conservación*». Com a curiositat, direm que aquest és el darrer any en què els comptes es presenten en *libras y escudos*: a partir de 1870, la pesseta i els cèntims són ja d'ús públic. El superàvit d'aquest nou curs fa que el president de la *Junta*, el *Médico cirujano* Rafael Godàs i la resta de membres acceptin la compra de «*6 libros de urbanidad*» que valen, tot plegat, 2.50 pessetes; «*2 esferas terrestres*» i altre material.

Ara Isabel II ja no hi és. Els nous aires de canvi es reflecteixen en la compra de 9 *libros de la Constitución*, la de 1869, la més liberal i tolerant; els *premios para exámenes* ja pugen a 20,50 pessetes i, a destacar, un apartat de 12,50 pessetes per a *aseo y limpieza* i, si cal, es pot col·laborar

també en el *mueblaje* de l'escola de nenes que puja a 455 pessetes.

Tal com hem pogut copsar amb anterioritat, l'escola de nenes és més deficitària, segons el pressupost presentat a l'ara anomenada *Junta Local de Instrucción Pública*. La relació de material és molt similar a la de l'escola de nens, però les nenes tenen un rellotge, valorat en 16 escuts, una subscripció a *Monitor. Periódico de 1ª Enseñanza, 8 pizarrines con sus palitos* per a les més petites... i que no hi faltin agulles, fil i tisores amb una *mesa para cozer y escribir*. Les matèries bàsiques són les mateixes que per als nens, però les nenes, orientativament, van cap a una altra tasca amb la *Guia del ama de casa*, la *Cartilla de economía doméstica* i un llibre de *Creencias de la Muger*, en lloc d'estudiar temes agrícoles, industrials o comercials, sempre sota el mestratge de les monges. Així, la llarga malaltia i defunció de l'*hermana* Espadaler comporta la seva substitució, com a mestra interina, per Teresa Vila i ja l'any 1870 ocupa la plaça de manera definitiva l'*hermana* Maria Padrós. Com a curiositat podem destacar que aquesta mestra sol·licita, entre el nou material, la compra d'un *diccionario catalan-castellán* que devia ser tota una novetat, de la mateixa manera que l'anterior demanava poder començar les classes a les 8 del matí i la *Junta* s'ho rumia, «*acordando que se le permitiría cuando estuviera más adelantada la estación*».

Cal suposar, tanmateix, que els avatars i condicionants polítics que viu Espanya, i d'una manera especial Catalunya, durant la dècada dels 70, no faciliten precisament la labor docent, sotmesa a una permanent precarietat. El fugisser regnat d'Amadeu I, l'assassinat del seu màxim valedor Joan Prim, la inestable Primera República de 1873-1874, van acompanyats d'un creixent malestar popular i d'una nova insurrecció carlina. El clima de confrontació entre partidaris de l'aspirant Carles —tan ben vist en alguns àmbits igualadins— i el futur rei Alfons no porta més que víctimes i destrucció. Pobles com la Llacuna pateixen tant de manera física com material les

conseqüències del conflicte, i el mestre i la mestra també quan reclamen una vegada i una altra el pagament de sous endarrerits.

En aquest sentit podem dir que no es torna a viure una situació normalitzada fins a l'any 1878, ja consolidat Alfons XII i muntada la Restauració. Amb ella tornem al sistema habitual dels governs borbònics, sense gairebé canvis de continguts ni de material, amb exàmens a principi de març, com si es tractés de final de curs. Així, el 7 de març ha tingut lloc un «*detenido examen público*» en les dues escoles «*dando pruebas de su aplicación y aprovechamiento tanto en la lectura, escritura, Gramática, Aritmética y Sistema Métrico Decimal y Doctrina Cristiana*», amb alumnes «*que han sobresalido a los demás por todos los conceptos*». Un any més tard, es fa oficial la gratuïtat de l'ensenyament de les nenes amb el pagament de 250 pessetes a l'*hermana* Maria Padrós «*con cargo al fondo municipal de La Llacuna en compensacion de las retribuciones que deberian satisfacer las niñas pudientes*».

NOVES ESCOLES I NOUS MESTRES

Tot just començar la dècada dels 80, podem comprovar com les despeses de manteniment de l'escola de nens van en augment per a «*remiendo y pintado del techo del local*» i també per a «*barrido, cántaros y escobas*», a part d'altres despeses per a taules, bancs, tinters, pissarres... i «*enseñanza para los niños pobres*». La visita de l'inspector és determinant per a la *Junta Provincial* que, el setembre de 1882, demana a l'alcalde Alegret que «*proporcione cuanto antes un local de buenas condiciones para la escuela pública de niños porque el que hoy esta ocupa es malísimo en sumo grado, por ser reducido hasta el extremo, por carecer de lugar común y por hallarse viciado el aire que contiene, todo lo cual perjudica la enseñanza y la salud de los niños y del maestro*».

En el cas de les nenes, abans del canvi de local, es produeix l'interinatge, sempre per part de monges, de l'ajudant Teresa Cendra, fet que ens corro-

bora la presència de més d'una *hermana* al poble. La nova mestra, «*por oposición*», es diu Francisca Navarro, arriba també l'any 1882 i perllonga la seva estada al poble durant més de 40 anys.

Amb aquesta nova incorporació podem intuir que l'escola entra en una nova etapa i que l'escolarització femenina implica més famílies llacunenques. Així, tres anys més tard, les monges lloguen una casa al carrer del Raval, número 25, que acaba de comprar el traginer Magí Estalella i Just, que accepta arrendar-la per cinc anys. Aquesta casa té planta baixa, pis i golfes i «*el comprador habrá de respetar dicho arriendo durante el expresado término, cobrando el precio de veinte y cinco pesetas anuales a contar desde el primero de julio de este año*», segons consta en el Registre de la Propietat d'Igualada. En qualsevol cas, sembla factible que les monges s'instal·lin a la casa esmentada abans d'edificar el seu propi centre escolar i convent, ja l'any 1908, al carrer de la Pedragosa.

Aquesta vitalitat de l'escola de nenes contrasta, ara més que mai, amb la dels nens, que són allotjats en diferents cases del poble. El mestre Trens és ja a punt de jubilar-se, el març de 1890, i la seva autoritat deu ser més aviat feble si tenim en compte les queixes d'alguns pares de família que han trobat els seus fills «*vagando por las calles*» i reclamen un altre local «*que reuna mayores condiciones de Sanidad y seguridad para los niños*». L'amo de la casa, probablement al carrer d'en Granell, es diu Joan Pascual i no té inconvenient a confessar que «*no le hacia nada le trasladaran la escuela del local de su casa en atención a la molestia que le causan y perjuicios que ocasionan los niños*». I així és: pocs dies més tard, es jubila el mestre Trens, es nomena el seu fill Tomàs com a interí i el regidor Joan Gomà i Busquet ofereix el seu local del carrer de la Creu, núm. 7, perquè «*ofrece buenas condiciones de salubridad y estabilidad a la par que es comodo y suficiente para contener el número de discípulos de este término*».

La forta inestabilitat municipal dels 90, amb canvi de consistori per «*falsedad y otros hechos*

punibles», afecta els projectes escolars i, per si no n'hi hagués prou, l'any 1891 arriba a la Llacuna el nou mestre, Esteve Forcadell, quan encara està per muntar la nova escola i el docent pretén, de passada, fer-hi negoci.

El mateix estiu de 1891 el mestre es queixa que no hi ha «*clasificación alguna para el pago por los alumnos de la retribución escolar*» i demana «*tener dicha clasificación según el grado de riqueza de las familias cuyos hijos concurren á la escuela, y luego de arregladas, elevarlas, de acuerdo con el suscrito Maestro*». No se li fa gaire cas, però sembla que el curs comença amb normalitat fins a finals d'octubre, quan el consistori acorda reparar els desperfectes de l'escola i l'habitació del mestre «*á consecuencia del temporal de aguas ocurrido en la noche del 24 al 25 de Octubre último*». L'estat de l'escola devia ser prou llastimós per decidir tancar-la «*tanto para evitar una catástrofe como para que no salga perjudicada la enseñanza*».

El local presumiblement ja definitiu seria, a partir de 1892, a la plaça de l'Oli, en un edifici annex a l'antiga escola de nenes o en el mateix local ampliat per ubicar l'alumnat masculí. En un o altre cas, ara que tenim la canalla controlada comença la guerra entre pares i mestre que la Junta de Instrucció Pública ens explica així:

«*Esta población harto dócil y pacífica, jamás los padres de familia habían producido queja alguna contra el proceder de los señores maestros(...) el Sr. Forcadell parece que quiere rentalizar la enseñanza ó sea lucrarse tanto como le sea dable en todo lo que aquella concierne para lograr su objeto no titubea en hacer comprar sobradamente a menudo, obras á los alumnos cambiandoselas por otros autores a los pocos dias y dándose el caso que niños de 7 años tengan ya seis obras en su poder de las cuales á no exagerar ni siquiera saben leer el título*».

El Sr. Forcadell tampoc no té cap inconvenient a expulsar un alumne si no porta els llibres demanats o bé no deixar-lo entrar a classe si no

ha pagat l'assignació mensual. Per aquest motiu, «*algunas de las familias de las más pudientes toman la molestia de ir á escuelas que dista dos horas de esta población*». A partir d'aquest moment, les despeses municipals pugen, especialment en l'apartat d'Instrucció Pública, entre lloguer, sou i, sobretot, llibres i material d'allò més variat, inclòs un microscopi.

En els anys immediats, la relació no millora i el mestre decideix participar en una propera *Oposición á Magisterios vacantes* l'any 1893 que el portarà a Alcúdia, a l'illa de Mallorca, l'any 1895, deixant l'escola en mans del veí, secretari i polifacètic Josep Alegret i Llovellol, «*por considerarle con la instrón y aptitud suficiente*».

Els nous docents que s'instal·len al poble són certament més realistes i adapten els seus programes a les característiques d'un poble pagès com la Llacuna, sempre pendent d'inclemències meteorològiques, de plagues com la fil·loxera i d'epidèmies

com la verola que, poc o molt, també n'hi ha. I, si cal, es tanquen les escoles durant el juliol, «*con motivo de haberse presentado la estación que atravesamos bastante rigurosa*».

L'activitat, tanmateix, comença novament el setembre. El material escolar, els llibres de text i l'orientació pedagògica han canviat poc des de la llei Moyano. Com a novetat, potser ens podríem fixar en un detall: just a final de segle, l'escola de nens té un mapa d'Àsia, amb les illes Filipines, per descomptat, on algun xicot llacunenc ha anat probablement a fer la guerra i on tots els somnis imperials estan a punt d'esvair-se.

JOSEP TORELLÓ I JUNYENT (Igalada, 1951) és llacunenc. El seu darrer llibre és *La Llacuna al segle XIX*, publicat l'any 2009.

